

CHET TILNI EGALLASHDA LEKSIK KOMPOTENSIYANING O’ZIGA XOS HUSUSIYATLARI

Gulnorakhon Muminova

EFL instructor at Fergana state university

gulnora.muminova16@gmail.com

+998882101216

Anotatsiya

Ushbu maqolada leksik birliklar, leksik bilim va leksik kompetensiya tushunchalariga izoh berilgan. Shu bilan birga leksik kompetensiyani rivojlantirishga oid fikrlar bayon etilgan.

Tayanch soʻz va iboralar: Leksika, leksik bilim, soʻz, leksik kompetensiya, semantik kompetensiya, kommunikativ kompetensiya, morfema, fonema, leksik birlik.

Chet tilini, xususan ingliz tilini oʻrgatish jarayonidagi oʻquvchilar uchun eng zarur boʻlgan bilim bu – leksik bilimdir. Amerikalik tilshunos olim Lewisning (1997) fikricha, tilning asosini leksik elementlar tashkil etadi. Uning taʼkidlashicha, tilni mustahkam oʻrganishda grammatik qonuniyatlarga emas, koʻproq leksik tuzilmalarga, leksik birliklarni oʻrganishga, leksik kompetensiyani rivojlantirishga eʼtibor qaratish lozim¹.

Leksema va leksik birliklar oʻrtasidagi farq

Leksema bu til leksikasining yaʼni soʻzning maʼno anglatuvchi ajralmas qismi hisoblanib, u soʻzning ildizi, asosiy oʻzagi deb ham yuritiladi. Leksema bir yoki bir nechta fonologik va grafik soʻz shakllari yoki bir nechta morfosintetik soʻzlar yigʻindisi bilan bogʻliq boʻlgan mavhum lingvistik birlikdir. Amerikalik tilshunos, Stump leksemani maʼlum bir sintaktik turkumga mansub, maʼlum maʼno yoki grammatik vazifaga ega boʻlgan va odatda bir soʻz sifatida sintaktik birlikmalarga kiruvchi

---

¹ Lewis (1997). *Implementing the Lexical Approach*, Language Teaching Publications, Hove, England

lingvistik birlik deb ta’riflaydi². Angilyalik tilshunos olim, Cruse esa leksema atamasini leksik birliklar oilasi sifatiga kiritadi³.

Leksik birlik deganda esa, bir so’z, so’z birikmasi yoki bitta so’zni ma’nosiga teng keladigan frazeologik birliklarni tushunishimiz mumkin. Crusening ta’rificha, leksik birlik “leksik shakl va yagona ma’noni birlashishidir. Leksik shakl bu shunchaki harflar guruhi emas, balki sintaktik va morfologik xususiyatlarga ega bo’lgan shakl hisoblanadi. Leksik birliklar leksikologiya bo’limini asosi hisoblanadi. Leksikologiya tilshunoslikning eng katta bo’limlaridan biri hisoblanib, muayyan tilning leksikasini ya’ni so’z boyligini o’rganadi. Leksikografiyada leksik birlik til leksikasining asosiy elementlarini tashkil etuvchi yagona so’z, so’zning bir qismi yoki so’zlar zanjiri hisoblanadi⁴. Yuqorida berilgan ta’riflardan kelib chiqib shuni aytish mumkinki, leksik birlik deganda asosan so’zni tushunishimiz joiz bo’ladi.

So’z har bir tilni tushunish kaliti hisoblanadi. So’z grammatik belgi, morfologik tuzilishga va sintaktik vazifaga ega bolgan, shuningdek talaffuz qilinadigan fonologik birlikdir. So’zga turli xil yo’llar bilan, masalan fonologik, grammatik yoki orfografik jihatdan ta’rif berish mumkin. Ingliz tilshunosi Carter fonetik jihatdan ta’riflanganda, so’z bittadan ko’p bo’lmagan bo’g’in urg’usiga ega ekanligini ta’kidlaydi⁵. So’zlar fonema deb ataladigan tovush birliklaridan iborat. Fonema tilning turli ma’nolarga ega bo’lgan eng kichik birlikdir. Buyuk Britaniyalik mashhur tilshunosm David. C. ning ta’rifiga ko’ra, so’z bu yozma nuqtda tinish belgilari bilan ajratiladigan, mustaqil ma’no anglatadigan eng kichik grammatik birlik hisoblanadi⁶. Morfologik nuqtai nazardan, so’zlar morfema deb ataladigan yanada asosiy birliklardan tashkil topgan potentsial murakkab birliklardir. Morfema so’zning grammatik vazifa yoki ma’noga ega bo’lgan eng kichik qismidir. Masalan, "noqonuniy" so’zi (no) va (qonuniy) kabi ikkita morfemadan tashkil topgan. Amerikalik tilshunos, McCarty ta’kidlaganidek, morfemalarni erkin va bog’langan

² StumpStump, Gregory T. (1998). Inflection. In Andrew Spencer and Arnold M. Zwicky (eds), *The Handbook of Morphology*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd, 13- 43.

³ Cruse, D.A. (1986), *Lexical Semantics* (Cambridge Textbooks in Linguistics), Cambridge etc.: Cambridge University Press

⁴ Cruse, D.A. (1977), "The Pragmatics of Lexical Specificity", *Journal of Linguistics* 13, 153-164.

⁵ Carter, R. (1992), Carter, R. (2012). *Vocabulary: Applied Linguistic Perspectives* (1st ed.). Routledge.

⁶ David. C. (2003), *The Cambridge Encyclopedia of the English Language*. Cambridge University Press.

morfemalarga bo'lish mumkin. Erkin morfemalar yakka so'z sifatida alohida (qonuniy), bog'langanlar esa yolg'iz turolmaydi (no). Bog'langan morfemalarga affikslar deyiladi⁷.

Leksik kompetensiya tushunchasi

Leksik kompetensiya tushunchasini ko'rib chiqishdan oldin, kompetensiya atamasi o'zi nima ekanligini bilish va unga hozirgacha qanday ta'riflar berilganini aniqlab olish kerak. Kompetensiya atamasini dastlab amerikalik psixolog, White o'zining “Motivation Reconsidered” nomli maqolasida qo'llagan. Ushbu maqolada White *kompetensiya* atamasini insonning shaxsiy xususiyatlarini yuqori darajada namoyon bo'lishi deb ta'riflaydi⁸. Xuddi shunday qarashlar bilan, McClelland kompetentsiyaga ma'lum bir vaziyatda muayyan vazifani samarali bajarishga imkon beradigan shaxsning asosiy xususiyatlari deb izoh beradi⁹. Bundan tashqari, angilyalik yozuvchi, Faerman ta'rifiga ko'ra, kompetensiya bu muayyan topshiriqlarni samarali bajarish uchun zarur bo'lgan bilim va ko'nikmalar to'plamidir¹⁰. Kompetensiya atamasi psixologiya fanidan ishlatilgandan so'ng, 1965-yilda amerikalik mashhur tilshunos olim, Avram Noam Xomskiy tomonidan ilk bor tilshunoslikka olib kiritildi. Xomskiy o'zining lingivistik nazariyasida kompetensiyani ona tilida nutqiy faoliyat yuritish qobiliyati ma'nosini ifodalangan termin sifatida qo'lladi.

Keyinchalik kompetensiya xorijiy tilni egallash jarayoni va darajasini ifodalovchi termin sifatida ishlatilib, kommunikativ, linguvistik, grammatik, pragmatik, leksik, va kasbiy birikmalar bilan birga qo'llanib keldi. Quyida biz leksik kompetensiya atamasiga sharh beramiz.

Leksik kompetensiya bu so'zni ma'nosini anglash, uni boshqa tildagi ma'nosi bilan solishtirish kabi leksik bilimlar to'plamidir. Leksik kompetensiya yana chet tilining so'z boyligiga ega bo'lish va muayyan so'zni unga mos keladigan kontekstda foydalana olish qobiliyatini anglatadi. (Council for Cultural Cooperation, 2001, p.110). Leksik kompetensiyani shakllantirish uchun til o'rganuvchilar quyidagi ko'nikmalarni o'zlarida namoyon qilishlari kerak:

- chet tildagi so'zni o'zagini ya'ni leksemasini ajrata olish;

⁷ Carthy, M. Mc. (1990) *Vocabulary*. Oxford: Oxford University Press.

⁸ White, R.W. (1959), “Motivation reconsidered: the concept of competence”, *Psychological Review*, 66(5), 297-333.

⁹ McClelland, D.C. (1973), “Testing for competence rather than for intelligence”, *American Psychologist*, Vol. 28 No. 1, pp. 1-14, available at: www.therapiebreve.be/documents/mcclelland-1973.pdf

¹⁰ Faerman, S.R., Quinn, R.E., Thompson, M.P. and Mcgrath, M.R. (1990), “Supervising New York State: a framework for excellence”, State Governor's Office of Employee Relations, New York, NY.

- so'zdagi tovushlarni to'g'ri talaffuz qila olish;
- narsa buyumga nisbatan to'g'ri so'z ishlata olish;
- predmetga nisbatan bir xil ma'nodagi turli so'zlarni ishlata olish;
- nutqni ifodali qilish uchun konteksga mos to'g'ri leksikalardan foydalana olish;
- notanish so'zning ma'nosini matndagi boshqa so'zlar yordamida aniqlash

Markonining ta'rifiga ko'ra, leksik kompetensiya lingvistik kompetensiyaning yana ham aniqrog'i semantik kompetensiyaning bir qismidir¹¹. Leksik kompetensiyani rivojlantirish chet tilini bilishga doir barcha ko'nikmalarni takomillashtirishga asos bo'ladi. Perestoronina leksik kompetensiya o'quvchilarga lingvistik kontekstda leksik birliklarni semantik jihatdan to'g'ri tanlash imkonini beradigan lug'at sohasidagi til ko'nikmalari yig'indisi ekanligini ta'kidladi. Leksik kompetensiya o'z-o'zidan produktiv va reseptiv komponentlarga bo'linadi. Bularni faol va nafaol leksik kompetensiya deb atash ham mumkin. Produktiv leksik kompetensiyani asosini faol leksik bilim va so'z boyligi- talaba o'z fikrlarini og'zaki yoki yozma ravishda ifodalay olishi, shuningdek tinglash va o'qish jarayonida boshqalarning fikrlarini tushunish uchun foydalanishi kerak bo'lgan leksik materialdir. Reseptiv leksik kompetensiya faol va nafaol lugatga asoslangan bolib, talaba o'qish va tinglash orqali leksik bilimga ega bo'ladi.

Yuqoridagi nazariy fikrlardan kelib chiqib, biz leksik kompetensiyani leksik va grammatik elementlardan iborat bo'lgan tilning so'z boyligiga ega bo'lish va undan to'g'ri foydalanish qobiliyati sifatida tushunishimiz mumkin. Xulosa qilib shuni aytish muhimki, leksik kompetensiyani rivojlantirmay turib, talaba ingliz tilida o'g'zaki va yozma kompetensiyani mukammal shakllantira olmaydi. Shu sababli leksik kompetensiya chet tilini yuqorida darajada o'zlashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Carter, R. (1992), Carter, R. (2012). *Vocabulary: Applied Linguistic Perspectives* (1st ed.). Routledge
2. Carthy, M. Mc. (1990) *Vocabulary*. Oxford: Oxford University Press.

---

¹¹ Marconi, D. (1997). *Lexical Competence Language, Speech, and Communication*. London. MIT Press

3. Chomsky, N. (1965). *Aspects of the Theory of Syntax*. Cambridge, MA: MIT Press.
4. Council for Cultural Cooperation (2001) *A Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment*. Cambridge: CUP.
5. Cruse, D.A. (1977), "The Pragmatics of Lexical Specificity", *Journal of Linguistics* 13, 153-164.
6. Cruse, D.A. (1986), *Lexical Semantics* (Cambridge Textbooks in Linguistics), Cambridge etc.: Cambridge University Press
7. David Crystal, *The Cambridge Encyclopedia of the English Language*. Cambridge University Press, 2003
8. Faerman, S.R., Quinn, R.E., Thompson, M.P. and Mcgrath, M.R. (1990), “Supervising New York State: a framework for excellence”, State Governor’s Office of Employee Relations, New York, NY.
9. Gulnorakhon Muminova. (2022). An investigation into vocabulary learning strategies of Korean and Uzbek learners of English. *Frontline Social Sciences and History Journal*, 2(02), 39–46.
10. G.Mo’minova (2022). Leksik kompyensiyani rivojlantirishda o’zbek o’quvchilari tomonidan qo’llanilgan strategiyalar tahlili 10, 318-322.
11. Kaxarova, M. M. (2020). Working on text. *Academica: an international multidisciplinary research journal*, 10(12), 489-491
12. Kakharova, M., & Yusupova, D. (2022). New Approaches To Lesson Plan. *European Journal of Humanities and Educational Advancements*, 3(1), 40-42.
13. Kakharova, S. (2022). Speech as a Tool of Pedagogical Activity of the Teachers. *American Journal of Social and Humanitarian Research*, 3(11), 61-64.
14. Kakharov, K. (2022). NATIONAL AND INTERNATIONAL CHARACTERISTICS OF NONVERBAL MEANS. *Gospodarka i Innowacje.*, 53-58.
15. Kaharova, M. (2021). MICRO FIELD OF LEXEMES WHICH DENOTE UZBEK PEOPLES’HOLIDAYS AND WORK CEREMONIES. *THEORETICAL & APPLIED SCIENCE Учредители: Теоретическая и прикладная наука*,(9), 646-648.
16. Kakharov, K., & Ergasheva, S. (2022). Main Features and Functions of Uzbek and English Advertising. *International Journal of Culture and Modernity*, 14, 56-60.

17. Lewis (1997). *Implementing the Lexical Approach*, Language Teaching Publications, Hove, England
18. Marconi, D. (1997). *Lexical Competence Language, Speech, and Communication*. London. MIT Press
19. McClelland, D.C. (1973), “Testing for competence rather than for intelligence”, *American Psychologist*, Vol. 28 No. 1, pp. 1-14, available at: www.therapiebreve.be/documents/mcclelland-1973.pdf
20. Mo'minova, G. (2022, February). Factors affecting vocabulary learning strategy use. *International journal of conference series on education and social sciences*, 2(2).
21. Muminova, G. (2022). THE IMPORTANCE OF DEVELOPING LEXICAL COMPETENCE IN TEACHING AND LEARNING A FOREIGN LANGUAGE. *INTERNATIONAL CONFERENCE DEDICATED TO THE ROLE AND IMPORTANCE OF INNOVATIVE EDUCATION IN THE 21ST CENTURY*, 1(2), 19–22.
22. Nordquist, Richard. "What Is the Definition of Word?" ThoughtCo, Aug. 26, 2020, thoughtco.com/word-english-language-1692612.
23. White, R. W. (1959), “Motivation reconsidered: the concept of competence”, *Psychological Review*, 66(5), 297-333.
24. Zilola, P. (2022). Realization of Stable Units. *American Journal of Social and Humanitarian Research*, 3(10), 117-121.